

QALAM TASVIR FANINI O'QITISH METODIKASINI O'ZLASHTIRISH

Sherali Ulug`murodovich Bobonazarov

Navoiy davlat pedagogika instituti San'atshunoslik fakul'teti, Tasviriy san'at va muhandislik grafikasi kafedrası katta oqituvchi.

Yoshlarni tasviriy san'at sohasida barkamol etib tarbiyalashda tasviriy san'atga oid fanlar, xususan "Qalamtasvir" fani alohida ahamiyatga ega. Bu esa, o'z navbatida, oliy o'quv yurtlarida o'qitilayotgan maxsus fanlarning chuqur va asosli bo'lishini taqozo etadi. Jamiyat va davlat o'zligini anglagan, vatanparvarlik tuyg'usi bilan millat, xalq manfaatlari, ijtimoiy, iqtisodiy, madaniy ravnaqi uchun ma'suliyatli, ilmiy bilim, mehnat va kasb-kor ko'nikmalari, ishbilarmonlik asoslarini egallagan, ruhiy sog'lom, jismonan yetuk, umuminsoniy va milliy xulq-atvor normalarini o'z ongi va faoliyatida mujassam etgan ma'naviy madaniyatli shaxsni tarbiyalab yetishtirishdan manfaatdordir.

Hozirgi zamon talabi avvalo, rivojlanib borayotgan ilm-fan taraqqiyoti va tajribalari hamda amaliy natijalarini chuqur o'rganib, ilm fanga dolzarb va o'ta ahamiyatli tomonlarini tatbiq etishni taqozo etmoqda. Ta'limda har doimgidek uzluksizlik va uzviylikni ta'minlab, millionlab axborotlar ichidan asosli va natijaviy nazariy hamda amaliy ma'lumotlarni olib kirish fanning taraqqiyotini belgilaydi.

Qalamtasvir juda qadim zamonlarda mehnat jarayonining taraqqiyoti natijasida paydo bo'ldi. Mehnat jarayonida inson tafakkuri kamol topdi, go'zallik hissi ortdi, voqelikdagi go'zallik, qulaylik va foydalilik tushunchalari kengaydi. Sinfy jamiyat vujudga kelishi bilan esa ijtimoiy taraqqiyotda katta o'zgarishlar sodir bo'ldi: aqliy mehnat jismoniy mehnatdan ajralib chiqqan boshladi. Bu esa fan va san'at rivojida muhim ahamiyat kasb edi. Professional san'at va san'atkorlar shu davrda paydo bo'ldi.

San'at esa o'zining spetsifik xususiyatini, sinfiyligini namoyon etib, hukmron sinfning ideologiyasini targ'ib etuvchi kuchli g'oyaviy qurolga aylandi. Lekin shunga qaramay, omma orasidan yetishib chiqqan iste'dodli ijodkorlar mehnatkash xalq ommasining orzu-istaklarini, ularning go'zallik va xudbinlik, olijanoblik va insonparvarlik haqidagi tushunchalarini ifoda etuvchi asarlar yaratdilar. Xalqning turmushi, urf-odatlarini, yutuq va mag'lubiyatlari ularning asarlarida o'z ifodasini topdi (3-rasm). Har bir davrda mavjud bo'lgan ana shunday san'at hayot go'zalliklarini tasvirlab, odamlarda yuksak xislat va fazilatlarini kamol toptirdi, ularni tenglik, ozodlik, birodarlik, yorqin kelajakka intilish yo'lidagi kurashga da'vat etdi.

Insoniyat yaratib qoldirgan madaniy boyliklar faqat o'tmish kishilaridan qolgan yoki yaratilayotgan boyliklar bo'lib qolmay, balki o'zida inson aql-zakovati, hayot to'g'risidagi fikr-o'ylarini aks ettiruvchi ko'zgu hamdir. Jahon san'ati tarixini o'rganish, uning taraqqiyot qonunlarini tushunish, nodir yodgorliklar bilan tanishish o'tmish odamlarining his-tuyg'u, hayotiy tajribalarini o'rganish g'oyaviy-estetik qarashlarining shakllanishini bilish demakdir. Bu so'zsiz, kishilarda hayotiy tajribalarning boyishiga, hayotga yanada keng va atroflicha yondashishga yordam beradi.

Tasviriy san'atning barcha turlarining asosi bo'lgan qalamtasvir hisoblanadi. «Qalamtasvir» XVIII asrdan boshlab chiziqlar yordamida obraz yaratish sifatida tasvirni belgilovchi atama bo'lib kelgan. U barcha san'at turlaridagi shakli, o'lchami, tuzulishi va xarakterini belgilab beruvchi muhim xususiyatlari bilan tanishtiradi.

Tasviriy san'at turlarining asosi – qalamtasvirni chizmachilik bilan taqqoslasak, uning xususiyatlari yanada yaqqol ayon bo'ladi. 9 Birinchidan, rassom tasvirni ko'z bilan chamalab, o'z qo'li bilan qisqa vaqtda tasvirlab ko'rsata oladi. Ikkinchidan, rassom tasvirda buyumning tashqi

asosiy belgilari, uning materialligi, hajmi, yorug‘ligi, fazoviy joylashuvi va hokazolarni ko‘rsatadi. Uchinchidan, qalamtasvirda nafaqat buyumning tashqi turli belgilari tasvirlanadi, balki buyumning ichki mazmuni ham ifodalanib, kuzatuvchida muayyan fikr va hissiyot uyg‘otadi.

Qalamtasvir xususiyatlarini chuqurroq o‘rganish uchun tasvirlash shartli ravishda bir necha turga bo‘linadi. Qalamtasvirning tasvirlash vositalari ishlatilishi bo‘yicha tasvir chiziqli va tusli turlarga bo‘linadi. Chiziqli rasm qoidaga ko‘ra och rangli va umumlashtirilgan bo‘ladi. Chiziqlar orqali badiiy obraz yaratiladi. Jadvallar, shartli chizmalar va doskadagi tasvirlar shular jumlasidandir. Tusli tasvirlar muhitdagi buyumning hajmliligi, yorug‘ligi, fakturasi va fazoviy munosabatlarining to‘liq ta‘rifini beradi. Bunday rasmlar yorug‘-soyali va tusli rasmlar deb ataladi. Ayrim buyumlar sharpasi va tashqi ko‘rinishi orqali xarakterlidir. Shuning uchun bunday ko‘rinishlarni tasvirlashda ayrim hollarda tusli tasvirning oddiy turi tanlanadi, bu esa siluet deb nomlanadi, ya’ni bir xil tekis tus bilan qoplanib, tashqi ko‘rinish chizig‘i orqali bajariladigan tasvir. Qalamtasvir bajarish uslubiga ko‘ra asl nusxa (original) va bosma turlarga bo‘linadi. Asl nusxa rasm – rassom tomonidan o‘z qo‘li bilan yaratilgan yagona namuna hisoblanadi. Bosma rasm esa qog‘oz yuzasiga qolipdan tushirilgan rasmdir, u estamp deb yuritiladi. Estampning bir necha ko‘rinishi mavjud: gravyura, lino gravyura, litografika. Qalamtasvir ishlatilishiga ko‘ra akademik va ijodiy tasvirlarga bo‘linadi.

Akademik qalamtasvir bu – uzoq vaqt davomida tasvirlashga o‘rgatish, turli shakl va belgilarni o‘rganish hamda tasvirlash usullarini o‘zlashtirish maqsadida bajariladigan rasm. Ijodiy qalam tasvir bu – rassomning fikri, hissiyoti va dunyoqarashini obrazli ifodalovchi tasviriy san’at asari. 10 O‘quv va ijodiy ishlarda qoralama, etyud, eskiz kabi atamalar keng qo‘llaniladi. Qoralama deb qisqa vaqtli tasvirga aytiladi. Buyum tasviri yoki uning qismlarining mukammal o‘rganilishi etyud orqali amalga oshiriladi. Etyud va qoramalarda chuqur o‘rganilib yig‘ilgan haqiqiy materiallar ijodiy rasm yoki asarlar yaratilishi mobaynida foydalanishga mo‘ljallangan dastlabki chizgilar eskiz deb yuritiladi. Tasvirlash jarayonini 4 bosqichga ajratish mumkin.

1-bosqich. Qo‘yilmaning tuzilishiga qarab qog‘oz varag‘i tik (vertikal) yoki yotiq (gorizontal) holatda bo‘lishi aniqlab olinadi. Narsaning tashqi shakllari kuzatilib, bu shakllar qo‘shimcha chiziqlar yordamida geometrik shakllar tarzida belgilanadi hamda amalda qanday maqsadlarda ishlatilishi tahlil qilinadi. Narsalar bo‘yining eniga nisbatining solishtirilishi bilan aniqlanadi. Narsaning tashqi ko‘rinishida joylashgan umumiy belgilari ko‘rsatiladi.

2-bosqich. Narsaning umumiy shakli va tasvirning nisbati o‘lchami hisobga olinib, qog‘ozda uning joylanishi (kompozitsiyasi) aniqlanadi. Narsaning asosiy nisbatlari, uning o‘lchami mf chiziqli (konstruktiv) qurilishi perspektiv qisqarish qoidalariga rioya qilingan holda tasvirlanadi.

3-bosqich. Narsaning asosiy qismi va mayda bo‘laklarining o‘zaro joylashuvi aniqlanadi. Tasvirlashda qo‘llanilgan yordamchi chiziqlar o‘chirib tashlanadi va qo‘yilmadagi narsalar bilan chizilgan rasm taqqoslab ko‘riladi. Rasmdagi narsalarning yorug‘ – soyasi shtrixlanib, och-to‘qligi aniqlanadi. Tasvirlangan narsadagi yorug‘, uning yarim soyasi, shaxsiy soyasi, refleks shu‘la qismlari oxiriga yetkaziladi. Buyumlarning har bir shakli va qismlari alohida ishlanadi.

4-bosqich. Shakllarning xarakteri va fakturasi ko‘rsatiladi hamda ish butun bir yaxlitlikka keltirilgan holda tugallanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. S.T.Sa‘diyev Z.S.Ochilov XLIII Mejdunarodnaya nauchno-prakticheskaya konfrensiya “Mejdunarodnoye nauchnoye obozreniye problem i perspektiv sovrimennoy nauki i obrazovaniya” 2018 g 25-26 Mart (Amerika Boston).

2. A.N.Eshmurodov Asian Journal of Multidimensional Research “AKADEMIK QALAMTASVIRNING TASVIRLASH USULLARI. AKADEMIK QALAMTASVIR XUSUSIYATLARI VA ILMIY ASOSLARI” (AJMR) (Double Blind Refereyed & Peyer Reviyewed internatonal Journal).

3. G.X.Xamidova Asian Journal of Multidimensional Research “TASVIRIY VA AMALIY SAN’AT DARSLARIDA AXBOROT KOMMUNIKASIYA TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHNING ESTETIK AHAMIYATI” (AJMR) (Double Blind Refereyed & Peyer Reviyewed internatonal Journal).

4. S.T.Sa’diyev ACADEMICIA An International Multidisciplinary Research Journal “TASVIRLASHNING ASOSIY QONUN – QOIDALARI” Vol. 11, Issue 5, May 2021

5. Z.S.Ochilov ACADEMICIA An International Multidisciplinary Research Journal “Musiq darslarida multimedia vositalaridan foydalanish imkoniyatlari” Vol. 11, Issue 5, May 2021

6. A.M.Rustamov, A.A.Shovdirov ACADEMICIA An International Multidisciplinary Research Journal “Yig‘ish chizmalarini ishlab chiqarishdagi va o‘quv jarayonidagi ahamiyati” Vol. 11, Issue 5, May 2021

7. Sh. U. Bobonazarov, Sh. Ch. Jalolov “ETNOMADIY FENOMENON SIFATIDA NUZA SAN’ATLARI” Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR) <https://www.tarj.in>

8. A.H.Abdullayev “Zamonaviy o‘rta maktab tasviriy san’atni o‘qitish muammolari to‘g‘risida” Published on thejournal of “MIDDLE EUROPEAN SCIENTIFIC BULLETIN”.Jornal Impact Factor IFSJ 24.04.2021.

9. A.H.Abdullayev “Nravstiyennoye i esteticheskoye vospitaniye uchenikov cherez izobrazitelnoye iskusstvo” ACADEMY № 4 (67), Rossiyskiy impakt-faktor: 0,19 NAUChNO – MYeTODICHYeSKIY JURNAL

10. A.H.Abdullayev “Osobennosti proyavleniya vnimaniya u mladshix shkolnikov v uchebnom protsesse”. Vestnik integrativnoy psixologii. Выпуск 21 2020 Adres redaksii 150057, g. Yaroslavl, proyezd Matrosova, d.9 of.206 tel. (4852) 218914, 478666 sot. +79159911278 E-Mail: kozlov@zi-kozlov.ru wladwww@rambler.ru ISBN 978-5-9527-02-16-5

11. S. Shovdirov, B.B.Boymetov Methods of Organizing Practical and Theoretical Classes for Students in The Process of Teaching Fine Arts International Journal on Integrated Education. Volume 4, Issue 3, March 2021

12. dots. S. Abdullayev, S. A. Shovdirov *The Phenomenon Of The Folk - Applied Art Of Uzbekistan In The Creative Development Of Students* 2021 International Journals of Sciencies and High Technologiyes <http://ijpsat.ijsh-journals.org> Vol. 26 No. 1 April 2021, pp. 157-159

13. F.B.Aslonov «Tasviriy san’at darslarida o‘quvchilarning ijodiy faolligini oshirishning pedogogik-psixologik xususiyatlari» Mug‘allim hem uzliksiz bilimlendirio‘ *Ilmiy-metodikaliq jurnal* № 5 2021 jil

14. A.N.Eshmurodov “**PROFESSIONAL CHIZMA-CHILIKNI O‘RGANISHDA O‘QITUVCHILAR FOYDA-LANGAN ENG FOYDALI USULLAR**” ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal ISSN: 2249-7137 Vol. 11, Issue 11, November 2021 SJIF 2021 = 7.492 A peyer reviyewed journal **DOI: 10.5958/2249-7137.2021.02599.4**

15. G.X.Xamidova “USE OF COMPUTER TECHNOLOGIES IN THE STUDY OF ARCHITECTURAL DECORATION IN FINE ARTS CLASSES” ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal ISSN: 2249-7137 Vol. 11, Issue 11, November 2021 SJIF 2021 = 7.492 A peyer reviyewed journal **DOI:10.5958/2249-7137.2021.02596.9**